# מקץ עשרים שנה
# אצולת ההון של ישראל

## הקדמה למהדורה האלקטרונית


**שמשון ביכלר**

**ירושלים, 15 באוגוסט, 2005**


**מהכריכה האחורית של מהדורת 1984:**

אתם קמים בבוקר, שותים את הקפה של **מושביץ**, עם לחמניה של **אנג'ל** ונוסעים לעבודה במכונית שייבא **קרסו**. במישרד אתם מסירים את המיקטורן שיצר **פולק**, מטלפנים לבנק של **רקאנטי** ונותנים הוראה לקנות מניה של **אייזנברג**. בארוחת-הצהריים אתם אוכלים פסטה של **פרופר** עם בשר שייבא **גיטר**, שותים משקה קל של **בורנשטיין** ומקנחים בגלידה של **שטראוס**. כשאתם חוזרים לבית שבנה **רובינשטיין** אתם נזכרים ששכחתם, לעזאזל, להזמין סוף-שבוע במלון של **שיף**. ארוחת הערב שלכם מורכבת מדגים של **מרידור**. אחריה אתם מפעילים את הטלוויזיה של **ברנשטיין וגורודצקי**, ולא שוכחים לבלוע את התרופה של **הורביץ**. עיניכם נעצמות לאיטן, ובחלומכם אתם רואים ערימות של **רוטשילדים**.

הספר הזה הוא סיפורם של המישפחות והאנשים האלה, שמאכילים ומשקים אתכם, מסיעים ומלבישים אתכם, מעניקים לכם שירותים ואשליות, וגובים את רווחיהם מכל תנועה שאתם עושים. הדרך שבה הם עושים את הונם אינה רק עניינם-שלהם. זהו בעיקר עניינכם-שלכם. זהו הסיפור של המישפחות ושל האנשים האלה כמות שהם, ללא כחל-וסרק. כשתסיימו את קריאתו תהיו אולי חכמים יותר, נזעמים יותר, ובוודאי חסרי אשליות.

## כך הוצג הספר

כך הוצג הספר שנכתב במרוצת 1981. הוא יצא לאור בינואר 1984, מיד לאחר המפולת של הבורסה התל-אביבית באוקטובר 1983 ובעיצומה של המפלה המהדהדת של הצבא הישראלי בלבנון.

במבט לאחר כעשרים שנה, ניתן לומר שמאומה לא נותר על כנו. הכל השתנה. מהרשימה הנזכרת של שליטי המשק הישראלי, מעט שרדו. כך או אחרת, כמעט כולם נעלמו ממפת הבעלויות של המשק. חלקם נאספו אל עמיהם, או שמניותיהם נאספו על ידי אויביהם-עמיתיהם (אלו שקוראים לעצמם בעיתוני שטיפת-המוח שבבעלותם, 'קהילת העסקים'), או שהם אספו את נכסיהם והמריאו מעבר לגבולות הצרים של ישראל ('יצירתיות עסקית').

המשק עבר 'שינוי-מבני' כפי שאוהבים מדעני הכלכלה לכנות זאת. ישראל עברה ממשטר של קפיטליזם צבאי-לאומי אל קפיטליזם טראנס-לאומי. האידיאולוגים המוסמכים טוענים שפשוט מדובר במהפכה מתמדת: בעבר, המשק היה נתון לידיהם הטורפניות של 'הממשלה'-'ביורוקרטים'-'מונופולים'-'רגולטורים'. ואילו עתה הפך המשק ל'תחרותי' ו'יעיל' עד להחריד. הוא אימץ לעצמו סגנון נמרץ של 'כלכלת-שוק', על רקע של 'הפרטה' ו'יוזמה-פרטית'. המתוחכמים אף אוהבים לדבר על 'דה-רגולציה', על 'כלכלה-חדשה', 'היי-טק' ו'סטארט-אפים'. אלו מילות קסם שאין לעמוד בפניהן.

אבל מי שטורח להתבונן ישירות ללא עזרת האידיאולוגים, מבין מיד את המציאות. המשק מרוכז היום יותר מאשר בתחילת שנות השמונים. הצמתים האסטרטגיים שלו נתונים בידי קבוצה צרה של שליטים, חלקם

'מקומיים' וחלקם 'זרים'. אחיזתם חזקה היום הרבה יותר מאי פעם, משום שהם שולטים דרך ובאמצעות שוקי ההון העולמיים. ישראל הפכה רשמית לאחד מהמרכזים העולמיים של הלבנת הון, בעיקר עבור ראשי פשע מאורגן.

הממשלות הישראליות של היום הן החלשות ביותר בתולדות ההיסטוריה הישראלית הקצרה. הן משרתות ללא כיסויים את האינטרסים של ההון הדומיננטי. יתר על כן, שרי הממשלה, פקידים בכירים בממשל, מנהלים במשרדי הביטחון, רוב חברי הכנסת, הינם משרתים ישירים של קבוצות קפיטליסטיות, מקומיות ובינלאומיות. חלקם עוסקים במתן שירותים לפשע מאורגן.

מבחינה 'חברתית', קל לראות שסולקו התפאורות של 'מדינת הרווחה-מלחמה'. אין עוד צורך בהן. האויב הגדול, שהצית את דמיונם של צעירים ויצרנים ברחבי העולם – האפשרות למשטר מתוכנן באופן דמוקרטי – הלך וגווע, ועמו שקעו ארגונים אופוזיציוניים ומעין אופוזיציוניים. מפלגות, מרכזים ציבוריים והוצאות-ספרים נעלמו, ובמקומם עלו 'רשתות' צרכניות ותקשורת-המונים של האוליגרכים אשר כבשו את התודעה ושטפו את המחאה. התהליך הזה ארע בכל המדינות הקפיטליסטיות המרכזיות. ישראל הינה רק חלק שולי ומאוחר בתהליך.

## הספר אז ועכשיו

ובכל זאת, אף שהספר מיושן וחלק מגיבוריו נעלמו מהתודעה, קשה להבין את המציאות הנוכחית מבלי להתחקות אחר שורשיה. והשורשים שתולים היטב בספר הזה. מבחינה זאת, הוא לא רק הקדים את זמנו, אלא הוא היחיד בישראל שעסק בנושא – אשר רבים הקפידו להתרחק ממנו, אז והיום: יחסי הבעלות והשליטה.

או בשפה יותר אידיאולוגית: המבנה המעמדי של ישראל.

יותר מכל הקפידו לא להתקרב לנושא מסוכן זה, עד היום, המשרתים האידיאולוגיים – העיתונאים והאקדמאים. בשנות השמונים, ולמעשה גם כיום, היו מחולקים האקדמאים וכן העיתונאים לכאלו שעסקו במה שיכול להיות מוגדר כ'כלכלה-ציבורית' ('מקרו-כלכלה'). אליהם התווספו הכלכלנים והעיתונאים שעסקו במחקר והפצת ידע על העסקים וניהולם (מיקרו-כלכלה). קבוצה שנייה במורד המדרג, הורכבה מאקדמאים ועיתונאים שעסקו בתהייה אחר תחום נרחב של פוליטיקה ציבורית, צבאית, אסטרטגית, חוץ, פנים, מפלגות, עיריות, ודרך ניהול המשרדים הממשלתיים והארגונים הציבוריים. הקבוצה השלישית בהיררכיה כללה אקדמאים ועיתונאים שכתבו ושידרו על 'בעיות חברתיות' ו'תחלואים חברתיים' למיניהם. אלו כללו בעיקר 'בעיות אתניות', 'שסעים', 'דתיים', 'חרדים', 'כדורגל', 'אידיאולוגיות' ו'תרבות'.

פה-ושם החלה אז לצוץ המילה, הפאשיסטית במקורה, 'אליטה'. מילה זאת הלכה והחליפה את 'הממסד' ו'המערכת' שנשחקו מאז הסבנטיז. אבל בדרך-כלל הכוונה הייתה לכל דבר שניצב בראש היררכיה: ראשי מועצות מקומיות, קציני משטרה מחוזיים, אלופים בצבא, פרופסורים באוניברסיטה ('אליטה אינטלקטואלית'), ועוד דברים מצחיקים כאלה.

ה'מודרניזציה' עדיין שלטה בכיפה. כולם רצו בגלוי 'להתקדם'. המילה 'קפיטליזם' נחשבה לסרת-טעם ולמיושנת. הפלסטינים (או 'הפלשתינאים' של אז) זה עתה התגלו, אמנם כישות טרוריסטית בלבד, אולם הם כבר הוכרו על ידי בעלי העיתונים כתורמים לרווחיות עד כדי העסקת 'כתב לענייני השטחים' בחצי משרה.

כללית, הקו המנחה שריחף באווירה – בעיתונות, ברדיו, באקדמיה, בבנק-ישראל ובמשרדי הממשלה – היה ש'המעורבות הממשלתית' היא הסיפור המרכזי. היא בעיית הבעיות. יותר מידי מסים, יותר מידי סובסידיות נוחתים על 'עמישראל'. מצד שני, כמובן, הואשם הממשל בקמצנות בסובסידיות ובאטימות כלפי עניים ושאר גורמים 'חברתיים'.

הסיבה העיקרית לחולי המעורבות הממשלתית, הייתה המסורת 'הסוציאליסטית' של 'מפא"י-המערך-העבודה', מסורת שיצרה גם את המורסה הסרטנית של ישראל – 'ההסתדרות'. וכך היה ברור לכולם, כי ישראל היא מדינה בעלת משטר אטטיסטי, שבראשה עומדת 'אליטה' של עסקנים ופקידים בעלי מסורת 'סוציאלית'. יש בה משק החנוק על ידי 'מונופולים' הסתדרותיים וממשלתיים מצד אחד, ו'הסתדרות', על '13 הועדים' הידועים לשמצה שמונעים 'הבראת המשק', מצד שני. אם נוסיף לכך את 'הבעיות הביטחוניות' של ישראל, ואת עוצמת הארגונים הצבאיים השונים – מדוע לדבר בכלל על כמה סוחרים קטנים ובעלי בתי-חרושת שמרוויחים ביגיע כפיהם כמה גרושים בחסות הממשלה?

בקיצור, הון, בעלי-הון, קפיטליזם, והקשר של אלו להיסטוריה הציונית והישראלית, שבהם עסק הספר, לא עניינו אף אחד מהשולטים בתודעה ההמונית והאקדמית. זה הסריח ממרקסיזם מיושן. מכל מקום, לא היה צורך בכך, כי הנה עוד כמה שנים יבואו כל מיני חדשנים, מצוידים בדוגמות נאציות וניהיליסטיות בגלגולן הקליפורני, כדי להפוך את ההיסטוריה ל'דיסקורס' אחר. בעזרתם של אלו, ניתן היה להוריד את כרזות 'המודרניזציה' ו'מדינת-הרווחה' מתוצרת המלחמה הקרה, ולשים במקומן את 'הקפיטליזם' 'הפוסט-קולוניאלי'-האשכנזי'. האדונים אהבו לסבסד את האופנות האלה.

מעל לכל, הספר היה שונה לא רק בגלל התרכזותו בדברים מסוימים, אלא בעיקר בגלל אופן הצגת הדברים. באותה תקופה לא היה נהוג לדון בבני-אדם – אלא אם היה מדובר בביוגרפיות מטעם של דמויות כמו הרצל, בן-גוריון, פרס, רבין, בגין, הרצפלד ושאר מיני עסקנים ללא כוונות רווח. אך להפוך את ההיסטוריה הציונית ההרואית לסיפור של בני-אדם בשר-ודם, בעלי-הון – ועוד מנוולים, חמדנים וסתם נוכלים – זה פשוט חרג מהטעם הטוב. זה היה עיסוק ברכילות. ורכילות הייתה עניין עיתונאי נחות. נכון, בעלי העיתונים נאלצו להקצות מספר טורים לרכילות, אבל אלו נועדו רק כדי לספק את תאבונם של מציצנים, קנאים ותאבי שערוריות. אמנם התפתחו מוסדות לאומיים של רכילות, כמו נניח, מירה אברך שכתבה את עלילותיו הגאוניות של שמעון פרס המסכן, או רחל המשלשלת על כל העולם. אבל זאת הייתה רק רכילות.

הביקורת העיתונאית, או האקדמית, או המפלגתית (בעיקר הביקורת של הסטליניסטים במק"י-רק"ח-חד"ש) גרסה, כי יש לדון ולגנות את 'השיטה', את 'המערכת', את 'המדיניות'. אך בני-האדם שיוצרים או מתכננים או מפעילים או מנהלים את 'השיטה', הם סתם שבבים ניתזים. הם אינם מעניינים אלא כרכילות.

## בני-האדם והשיטה

ככל ששקדנו לאסוף את הפרטים הקטנים על האנשים הקטנים, כך הלכה וקרסה 'השיטה'. הלך והתברר שאנו מכוננים מרקם היסטורי חדש בעל הגיון אחר לגמרי. היינו מוקסמים מהיצור החדש. הוא היה חי, קופצני ונושך. לפתע התברר, שמאת השנים האחרונות לא היו רק בלוף של אנשי רוח שהקריבו נפשם למען כל מיני אובייקטים והקימו מלכ"רים על-זמניים, אלא מציאות של בני-אדם מרוויחנים שסברו כי רק טיפשים מתים.

זה היה בפירוש סיפור אישי, או יותר נכון, משפחתי. הסיפור על כמה מאות משפחות עשירות שהגיעו לפלסטינה בסוף המאה התשע-עשרה, עם כניסת הקפיטליזם למזרח-התיכון, והשתלטו עליה. אליהן התחברו משפחות עשירות מקומיות, גם 'מזרחיות' וגם 'אשכנזיות', שגילו את המכשיר של הלאומיות היהודית כמנוף להגדלת השליטה על המשק המתפתח ולביצורה. זאת הייתה תמצית 'השיטה'. שיטת החלוקה החדשה. ההוויה הנוכחית אינה גלגול אידיאולוגי אלא סיפורן של כנופיות שלבשו צורות רשמיות שונות. הן חצו ארגונים מפלגתיים, סקטוריאליים, אתניים ולאומיים.

ברור, שלעומת הספרות האקדמית של אז (ושל היום) – אשר דנה בכובד ראש מסובסד בהתפתחות הדמוקרטיה בישראל, במקורותיה האידיאיים, בהתנוונותה המפלגתית, בסכנותיה התרבותיות – הספר הציג היסטוריה של משטר אחר.

המשטר הזה לא היה ידוע אז, אולם הוא הולך ומתגלה לילידים בשנים האחרונות. אריסטו אמנם טרם הכירו אולם ראוי לכנותו בשם: <u>הקלפטוקרטיה הישראלית</u> – או סתם, שלטון הגנבים.

אפשר גם לסכם ולומר כי הברונים ומשרתיהם לא השתנו במיוחד. בסופו של דבר אין הבדל גדול בין עובד בן-עמי וחתנו לנדאו, ובין הדנקנרים והנמרודים לדורותיהם. אין שוני מיוחד בין יעקב מרידור ויגאל הורביץ לבין איווט ליברמן, בנימין נתניהו ואריאל שרון. אולם נראה כי דווקא 'השיטה' השתנתה.

השיטה, כלומר מארג יחסי-השליטה, עברה שינוי איכותי. כיום, בעידן 'הפלורליזם' ו'השוק החופשי', המארג כרוך ומלופף בחוזקה סביב המון הילידים ונראה כחסין פגיעה.

את המשפט האחרון ניתן להוכיח, יש לקוות, רק בדרך השלילה.

## גלגולו של ספר

הספר, אם כן, היה יחיד במינו. השאלה היא כיצד הוא הצליח לעבור את מסכי הצנזורה ו'הסובלנות המדכאת' של אז ולהתפרסם. ולא רק להתפרסם, אלא להפוך בזמן קצר לבסט סלר?

התשובה היא, שלא היה חסר הרבה כדי שהספר לא יתפרסם.

בקיץ 1980 חתמנו על הסכם עם הוצאת הקיבוץ-המאוחד. היה זה הסכם להוצאת ספר על המתעשרים החדשים של 'הליכוד'. במועצת ההוצאה-לאור ישב זקן אחד בשם יצחק בן-אהרון, מזכיר ההסתדרות בסוף שנות הששים, שהדגיש באוזננו כי "...כל רווח הוא גזל..." – ללמדנו שמדובר באוריינטציה הפופוליסטית של פרודון ומפלגת 'אחדות-העבודה' וחלילה לנו לשגות במרקסיזם-מדעי.

ליתר ביטחון לקח אותנו עסקן צעיר שניהל את ההוצאה-לאור, אל ביתו. שם הוא הבהיר לנו כי עלינו לכתוב ספר שיוקיע את "...מתעשרי הבורסה החדשים מהסוג של מיקי אלבין...". הוא הצביע בתנועה מגנה על וילות חדשות מפוארות בהרצליה-פיתוח שנבנו ליד מלון 'דניאל', אשר הוקם אז בבעלות מקורביו החדשים של בגין. הוא שכח כמובן להצביע על ביתו שבו ישבנו: וילה בסגנון הישן ו'הצנוע' של שנות החמישים, שהוענקה לעסקני 'מפא"י' הנאמנים בחוף הרצליה-הפיתוח...

הוא סבר שספר כזה דורש 'מחקר', ושיידרש לנו זמן רב לכותבו. אלא שלהפתעתו הוא קיבל תוך כמחצית השנה ספר מודפס במכונת כתיבה, מוכן כמעט להוצאה.

מעתה ישבנו וחיכינו להודעה שהספר בדפוס. שהספר כבר מוצא למכירה. חיכינו יום-יום לבשורה הגדולה, לביקורות, לראיונות. חיכינו כשנה. מאומה. התפלאנו שההוצאה לא פנתה אלינו. נסינו להתקשר אל המנהלים, אלא שכאן נתקלנו במין אווירה מיסטית שהזכירה את עלילות 'השלג השחור' של בולגקוב. האדונים לא היו זמינים. המנהל נהג להעדר בדיוק כאשר צלצלנו. הוא הרבה לשהות בישיבות, הוא התחמק מלענות.

התחלנו להבין: קיים הסכם שבו אנו קיימנו את חלקנו. אנו כתבנו את הספר. לא היו לנו מעצורים בנוסח 'החי על המת'. להפך, כתבנו ללא היסוסים, בסגנון פשוט ולא יומרני. כתבנו ישירות וללא תיווך אקדמי או דוגמטי אחר. כתבנו על המציאות הכוחנית של ישראל. לא על הכוח המטפיסי אלא על בעלי הכוח, הסובייקטים. ירדנו אל חייהם, קשריהם, עלילותיהם.

וזאת הייתה בעיה: בישראל של שנות השמונים התרגלו לסגנון מעורפל ומנוכר, מלא במלים קשות להגייה ולמשפטים לא מובנים לקורא ולכותב כאחד. זה הבטיח יראת-כבוד אקדמית. זה הבטיח התרחקות מהאמת. זה בישר הצלחה. זה הראה מרידה ומחאה רדיקלית כאילו כזאת, ויחד עם זאת, השארות בתוך גבולות הקונצנזוס. זאת האומנות התעשייתית, שתוך מספר שנים התמחו בה הפוסטיסטים.

ברור אם כן, שלהוצאה היה קשה לממש את חלקה בהסכם, כלומר להוציא את הספר. התברר למנהלי ההוצאה, שהספר הזה הוא צרה שקשה להיפטר ממנה. הם היו משולים לאדם שעומד במעלית נוסעת ומגלה שהוא נושא פצצה. מה לעשות? לזרוק את הפצצה או לאחוז בה בזהירות? בכל מקרה היה חשוב שלא להוציא את הפצצה לאור. שמא תתפוצץ.

וכך הוזמנו שוב לווילה בסגנון הצנוע בהרצליה-הפיתוח של העסקן המנהל. ושם קיבלנו ממנו מנה מודפסת מתוך מה שהוא כינה 'הערות ביקורתיות'. זה היה מסמך שגודלו עלה על הספר. התברר, שאין בספר מתום: הוא מלא בשגיאות, באי-דיוקים היסטוריים. הוא מרבה בסילופים, בלשון-רע, בהשמצות חסרות-טעם. הוא מאוהב בהיטפלות לפרטים מיותרים.

בקיצור, הוא לא ראוי להדפסה. אלא, כמובן, אם יעשו בו שינויים מפליגים.

אבל לבסוף קלטנו את 'השורה התחתונה' של השינויים המפליגים. היא הסתכמה בצמד מלים: יעקב לוינסון. זאת הייתה העצם של הכלב.

האחרון היה עסקן רב-פעלים, בנו של עסקן רב-פעלים. האב היה גזבר ההסתדרות. הבן היה המנהל הכל-יכול של קבוצת 'בנק הפועלים', ולמעשה, המממן של מרבית הארגונים העסקיים והתרבותיים של הסקטור ההסתדרותי. הוא היה ידוע כמהיר-חמה, נוטר-טינה ונקמן. בקיצור, הוא היה סיוטם של רבים מעסקני הסקטור ההסתדרותי, שחלקם ידעו את נחת זרועו.

בסופו של דבר התקבצו אויביו ובתחילת 1984 המיטו עליו את אובדנו, אולם אנו היינו עדיין בשנת 1981 וצלו המאיים של לוינסון הילך אימים על עסקני מנהלי ההוצאה.

הבנו שעלינו להשמיט את לוינסון וקטעים מסוימים שמספרים על תולדות בנק הפועלים. שהרי בסופו של דבר, הוזמנו לכתוב על פי התקן של ההיסטוריה הרשמית של הקיבוץ המאוחד. ולפי התקן הזה, העולם התקלקל מאז עליית 'הליכוד' ב-1977, אשר הביא עמו את מיכאל אלבין ואת בשורת הרווחים 'הספקולטיביים' של הבורסה.

כמובן שלא התכוונו לצנזר את הספר. ביקשנו את כתב-היד בחזרה. ההוצאה נשמה לרווחה: לא זעקנו חמס, לא עשינו שערורייה, לא דרשנו פיצויים על הפרת ההסכם. רק רצינו חזרה את כתב-היד.

לא הבטנו אחורה ומיהרנו עם הספר אל הוצאת שוקן. הצגנו את הספר כגרסה מקומית של 'הברונים השודדים', אותו ספר אמריקני מפורסם, אשר נכתב בתקופת המשבר הגדול על ידי מתיו ג'וזפסון. הוצאת שוקן הוציאה תרגום של הספר לעברית בשנת 1969. אמנם התרגום היה בסגנון ארכאי (עד היום לא הבנו מהי 'סיבולת'), אבל הנה, הוצאת שוקן תוכל להוציא סוף-סוף את 'הברונים השודדים של ישראל', ועוד בעברית מודרנית.

תוך יום קיבלנו תשובה, יחסית מהירה. הספר טוב, נאמר לנו, אבל לא בשביל ההוצאה. ניתן היה להבין, בין השורות, ולא במפורש, שמדובר באדון ארנסט יפת מנהל קבוצת בנק לאומי. הוא לא יאהב את הקטעים המספרים את עלילותיו. ובסופו של דבר הבנקים מממנים את עסקי שוקן.

נטלנו את כתב היד והלכנו אל הוצאת 'כתר'. זאת הייתה הוצאה מכובדת ומודרנית. הייתה לה מחלקה מיוחדת שעסקה בהוצאת ספרים פוליטיים ודומיהם. המנהל אהב את הספר וטען כי "... זה בדיוק מה שהיה חסר בשוק...". אלא מה (אליה וקוץ בה, כך נהגו לכתוב בספרים המכובדים דאז): האם נוכל להשמיט קטע לא חשוב העוסק באהרון דוברת וקונצרן 'כלל'. מה הבעיה? רק קטע. שהרי 'כתר' היא פירמת-בת של 'כלל', אשר מנהלה והיו"ר שלה הוא אהרון דוברת. (בנו הידוע בהשכלתו הנרחבת, התפרסם בהתחברותו לנציגי הכנופיות ב'ליכוד' כדי להביא אור לילדי ישראל בשם האינטרס-הלאומי). כמה שנים יותר מאוחר נתקל העיתונאי יואב יצחק בזרועו הארוכה של דוברת ושות.

גם הוצאות 'עצמאיות' כמו מודן או ביתן לא בדיוק רצו להסתבך עם ספר מסוג זה.

הגדילה לעשות מין הוצאה ירושלמית בשם דומינו. היא הוציאה ספרים מכובדים מהסוג של 'הבנקאים' שנכתב על ידי יובל אליצור, העורך הכלכלי המכובד של העיתון הלאומי המכובד (אז) מעריב. מנהלת ההוצאה השיבה בזעם את כתב-היד שלנו, בתוספת חוות-דעת מלומדת על האנטישמיות ואנטי-ציונות הארסית המפעפעת בו.

וכך, המשכנו להסתובב בין ההוצאות-לאור עם הספר. זה לא היה קל. ב-1981 לא היו דיסקטים, לא סי.די ולא דואר-אלקטרוני. איי.בי.אם רכש זה עתה את מפעל הפי.סי הראשון שלו. להסתובב בחוצות המאובקות של תל-אביב, עם כתב יד של 450 דפים מודפסים במכונת כתיבה, היה כמו שזה נשמע. כך עברו חלפו שנתיים.

אבל בסוף 1983 ארעה המפולת של בורסת תל-אביב. גלים של שמועות הציפו את הארץ, וחוללו מערבולת של האשמות ומאבקים. היה שמח. כל אחד אחז בגרונו של השני וכולם התנערו מכולם. החל מסע, שבו הממשל והעיתונים שיסו את ההמון בבנקאים. היה לפתע צורך דחוף בספרות 'פופוליסטית'. מישהו הרי אשם במשהו. נוצרו התנאים להוצאת הספר.

## חלום על ספר

צריך לומר מראש. לא למו"ל כזה ציפינו. אבל הוא היה היחיד שהציע. וקיבלנו. היה זה מו"ל משונה שייצג הוצאה מוזרה, אחת מעשרות הוצאות שהוא הספיק להקים. בניגוד למו"לים אחרים, שלקח להם לפחות יממה להחליט, הוא ביקש מאיתנו 'לעשות סיבוב של חצי-שעה' ולחזור אליו. כשחזרנו, הוא הודיע חיש-קל שהוא מוציא את הספר. ומהר.

היה לו ברק משונה בעיניים אבל מי ישים לב לקטנות. התברר שהוא רוצה לחסוך בעלויות, וכך יצא, שהעריכה, ההגהה ואפילו ציור הכריכה והכיתוב עליה – הוטלו עלינו. ואכן הספר מלא עד אפס מקום בטעויות דפוס ובשיבושים. אבל מה לא נעשה כדי להוציא סוף-סוף את הספר. ומהר.

החלק הקשה שהיה כרוך באותו 'קיצוץ עלויות', היה הצורך להפחית את מספר העמודים בספר. זה היה כואב, אבל לאחר מאבק נותרו 250 עמודים. הושמטו בין השאר פרקים עסיסיים על בעלי עיתונים ושליטי התקשורת ההמונית, התרבות, הפנאי וההימורים. אבל ממילא הנתינים למדו להכירם מאז שנות התשעים, בין אם היה מדובר במקסוול, מוזס או נמרודי.

לבסוף בינואר 1984 יצא הספר, כפי שהוא נראה מעל דפי האתר *The Bichler & Nitzan Archives*.

אך כאן קרה משהו משונה. המו"ל לא טרח להודיע שיצא הספר. לא הייתה שום פרסומת. שום מסע של יחסי ציבור. ואף על פי כן הייתה התנפלות על הספר. הוא הפך ללהיט. בחנויות התלוננו מרה באזננו כי העותקים אזלו, כי הם משוועים לאספקה טרייה וכי אין מי שיושיעם.

אולם מה שבאמת הפתיע, הייתה תגובת העיתונות. הספר התקבל היטב וזכה לביקורות נלהבות. בעיקר זכורה לנו הכתבה בת ארבעת העמודים במוסף הספרותי 'חותם' (היה יצור כזה) של עיתון 'על המשמר' (היה כזה עיתון). ב'דבר' הופיעה ידיעה על הספר בעמוד הראשון. ממתי כותבים על ספר בעמוד החדשות של עיתון (על ספר כמו של סולז'ניצין כתבו בזמנו בעמוד ראשון). האמת, שכל זה היה מיותר. אחד מגיבורי הספר, יעקב מרידור, אז שר הכלכלה מטעם ממשלת בגין, ונוכל ידוע בזכות עצמו, קנה את המחצית התחתונה של העמוד הראשון ב'דבר', כדי למחות על הספר ולהכריז שמעולם לא קיבל סבסוד כלשהו משום ממשלה ישראלית. ליותר מכך שום ספר אינו זקוק.

היה אז ערוץ אחד של טלביזיה ממלכתית – לא שהמצב השתנה בהרבה היום עם שלוט היוזמה הפרטית-חופשית. בערוץ היו שתי תוכניות שנוהלו ביד רמה על ידי שתי דמויות מכובדות כאלה: דן מרגלית עם מין 'פוליטיקה' של אחה"צ ורם עברון עם מין 'תרבות' של ערב. הופתענו, אם כן, ששני ראשי התוכניות נאבקו על ראיון בלעדי.

מאבק בעבור ספר? ועוד כזה ספר?

'הארץ' כהרגלו הסתייג. בשולי מדור הספרים מישהו כתב ידיעה קצרה על הספר וטען שמדובר בסוג של ספרות אנטי-בנקאית-אנטישמית אשר הנציונל-סוציאליסטים בגרמניה התמחו בה. אולי הספר הזכיר משהו לייקה. מכל מקום, ברור שהוא, כמו עמוס אילון ודומיו, לא למד מאומה מווימר.

דווקא המקומונים של שוקן, שהיו אז תופעה חדשה יחסית, התלהבו מהספר. דן עומר הזכור לטוב, הקדיש את כל המתחם שלו ב'כל העיר' לדמויות הירושלמיות, בעיקר המנדטוריות, שבספר.

קיצורו של דבר, זה היה ספר טוב שהלהיב קוראים רבים. אבל כבר לאחר השבוע הראשון חשנו שמשהו לא טוב, מפוקפק, מרחף מסביב לספר. המהדורה בת אלף הספרים אזלה תוך שבוע, אבל המו"ל לא סיפק ספרים חדשים לחנויות. עד מהרה התברר העניין.

קיבלנו טלפון המבקש מאיתנו להופיע במחסן ספרים שבמרכז תל-אביב. לא היינו זקוקים לגשש אחר הכתובת. כבר במרחק כמה רחובות שמענו את הצעקות.

הסתבר שהמו"ל גלגל חובות ומכר את זכויות הספר לבעלי חובו: למדפיס, לספק הנייר, למפיץ ולעוד. יתכן והוא לא נכח בשיעורי חשבון בבית-הספר, וכתוצאה מכך הוא מכר קצת יותר מידי אחוזים. מכל מקום, במחסן התגלתה תמונה מצחיקה. המו"ל המפוחד עמד רועד, לחוץ אל הקיר, ומסביבו עומדים רועדים מכעס עדת בעלי-חובו המנופפים באגרופיהם ודורשים את האחוזים שלהם מהספר.

בקיצור, לא היה כסף, לא הייתה תהילה, לא היו עוד מהדורות נוספות. לא היה ספר. הייתה איוולת. סתם חלום על ספר.

עתה הבנו. הספר לא היה ראוי לפרסום. הוא לא היה מכובד. הוא לא היה מסובסד. הכל היה רק בגלל שודד-דרכים עלוב שהסתבך בחובות.

השטן של בולגקוב היה מיושן להחריד: בימינו, ספרים טובים לעולם אינם מתפרסמים.